

USTRUSHONA HUDUDIDAGI ARXEOLGIK YODGORLIKLAR
VA ULARNING O'RGANILISHI

Shaxobiddin Abdullayev Norqo'zi o'g'li

A.Qodiriy nomidagi JDPU Sirtqi bo'lim

Ijtimoiy-gumanitar fanlarda masofaviy ta'lim kafedrası

stajyor o'qituvchisi

Mirzayev Usmon

JDPU Sirtqi bo'lim Tarix yo'nalishi

2-kurs talabasi

Annotatsiya : Ushbu maqolada Usturshona hududida joylashgan arxeologik yodgorliklar, bu yodgorliklarning joylashuvi, bu hududlardan topilgan turli xil topilmalar va ularning kimlar tomonidan topib o'rganilganligi haqida to'xtalib o'tilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена археологическим памятникам, расположенным в Устуршонском районе, местонахождению этих памятников, различным находкам, найденным в этих районах и кем они были обнаружены и изучены.

Annotation: This article focuses on the archaeological monuments located in the Usturshona region, the location of these monuments, the various findings found in these areas and by whom they were discovered and studied.

Kalit so'zlar: Arxeologiya, madaniy meros, Chilhujra qal'asi, Ustrushona, Eski Xovos yodgorligi, Qo'rg'ontepa, Qaliyatepa atrofida joylashgan Pardaqultepa, Komilbobotepa, Yoqubbobotepa, Jumatepa, Qo'rg'ontepa (G'allaorol) atrofidagi Qing'irtepa va Almantepa, nukleus

Ключевые слова: археология, культурное наследие, замок Чилхуджра, Уструшона, памятник Старый Ховас, Кургантепа, Пардакултепа, Комилбоботепа, Ягуббоботепа, Джуматепа, Тсин вокруг Коргантепа (Галлаорола) ыртепа и Алмантепа, ядро

Key words: Archeology, cultural heritage, Chilhujra Castle, Ustrushona, Old Khovas monument, Kurgantepa, Pardaqultepa, Komilbobotepa, Yaqubbobotepa, Jumatepa, Qing around Korgontepa (Gallaorol) 'irtepa and Almantepa, nucleus

Bugungi kunda Vatanimiz hududidagi arxeologik yodgorliklarni o'rganish masalasiga davlatimiz tomonidan katta e'tibor qaratilmoqda. 2001 yilda «Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida», 2009 yil 16 iyunda «Arxeologiya merosi ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida» gi qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning

2018 yil 17 yanvardagi “Moddiy madaniy va arxeologik meros obektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishni takomillashtirish to‘g‘risida”gi F-5181-son farmoyishi, O‘zbekiston Respublikasi VMsining “Arxeologik tadqiqotlarni tubdan takomillashtirish to‘g‘risidagi 21 sentabr 2019 yil 792-sonli qarori shular jumlasidandir.

Ustrushona hududidagi madaniy yodgorliklarni rasman o‘rganish uchun birinchi ilmiy safar taniqli sharqshunos P.I. Lerx tomonidan 1867 yilda amalga oshirilgan. Rossiya Davlat Imperator Akademiyasining maxsus topshirig‘i bilan Turkistonga ilmiy safar uyushtirgan P.I.Lerx rahbarligidagi ilmiy guruh kazak otryadi konvoyligida Jizzax yaqinidagi Ilono‘tti darasi qoyatoshlariga arab imlosida bitilgan ikkita tarixiy lavhadan nusxa ko‘chirgan va uni o‘qib, sharhlashga muvaffaq bo‘lgan. Natijada, Mirzo Ulug‘bek Ko‘ragonning hijriy 828-yilda (1425-y) Jetalar yurti (Mo‘g‘uliston)ga qilgan g‘alabali harbiy yurishi hamda Buxoro hukmdori Abdullaxon II ning Toshkent, Farg‘ona va qozoq sultonlari ustidan qozongan g‘alabasi haqidagi zafarnomalari fanga ma‘lum bo‘ladi (Valiev, Pardaev, 1994, 71-72s).

XIX asrning 70-yillarida Ustrushonaning tarixiy-madaniy o‘lkalaridan biri Shahrstonga Xo‘jand uyezdi boshlig‘i polkovnik A. Kushakevich tashrif buyuradi va ushbu yerda saqlanib qolgan pishiq g‘ishtlardan qurilgan qadimiy inshoot haqida xalq orasida tarqalgan rivoyatlar, mavzening qadimiyatiga doir ma‘lumotlarni qayd etadi.

1890-yilda Shahrstonga taniqli mutaxassis, arxeolog va sharqshunos N.S.Likoshin keladi. U birinchilardan bo‘lib Chilhujra qal‘asining batafsil tavsifini yozadi, Shahrstonni o‘rganib uning to‘liq tavsifnomasini tuzadi, ma‘lumotlarini qayd etadi. N.S.Likoshin Shahrston botig‘ida joylashgan bir qator qadimiy inshootlarning sug‘orilish tarixiga alohida e‘tibor qaratadi.

Shahrstonda 1893-yilda o‘tkazilgan dastlabki arxeologik qazuv ishlari O‘ratepa uchastka pristavi, shtab kapitan Stepanov nomi bilan bog‘liq. Qazuv ishlarining natijalari haqida Turkiston havaskor arxeologlar to‘garagining 1896-yil 16-oktabrda o‘tkazilgan majlisida ma‘lumot berilgan.

1894-yil Xo‘janddan Shahrstonga qadar sayohat qilgan V.V.Bartold Shahrston va Chilhujra tarixi bilan bog‘liq afsona va rivoyatlarni mahalliy aholi tilidan yozib oladi. Uning fikricha, ikkinchi yodgorlik alohida diqqatga sazovor bo‘lgan. Shahrston botig‘idagi arxeologik yodgorliklarni va ulardan topilgan ayrim materiallarni IX-X asr tarixchi va geograflari asarlaridagi ma‘lumotlar bilan solishtirib o‘rgangan olim Ustrushonada Arab xalifaligining kolonial siyosati bir muncha kuchsiz bo‘lganligini va shu omil tufayli, arab madaniyatini ta’siri mahalliy madaniyatga chegaralangan darajada ta’sir ko‘rsatganligini e’tirof etadi. Taniqli sharqshunos birinchi bo‘lib, yozma manbalarda ma‘lumot berilgan Ustrushonaning poytaxti Bunjikatni Shahrstondagi shahar xarobalari o‘rnida bo‘lganligini ta’kidlaydi (Bartold, 1963.s.223; 1964.s.331; 1966.s.89-90).

Toshkent shahrida 1895-yilda Turkiston havaskor arxeologlar to‘garagini tashkil

topishi natijasida, o'lkada olib borilayotgan arxeologik qidiruv va qazuv ishlari yanada faollashadi, qazuv qidiruv tadqiqotlari imkon qadar rejali asosda, aniq ilmiy maqsadlarga yo'naltiriladi. To'garakning 1896-yil 3-iyulda bo'lib o'tgan majlisida Shahrison va uning atrofidagi arxeologik yodgorliklar bo'yicha aniq ma'lumotlar to'plash haqida qaror qabul qilinadi. Ushbu qaror munosabati bilan O'ratepa uchastka pristavi P.S.Skvarskiy tomonidan Shahrison qadimiyati bo'yicha o'sha davr uchun to'liq hisoblangan ma'lumot to'planadi (Skvarskiy, 1897, S41-45).

Eski Xovos yodgorligi ilk bor chor Rossiyasi davrida tadqiqotchi N.Likoshin, keyinchalik 20-asrning 30-yillarida M.Ye.Masson tomonidan o'rganilgan. Biroq u paytda bu yerda aholi yashaganligi sababli arxeologik tadqiqotlar olib borish imkoni bo'lmagan. Yodgorlik 1988-1989 yillarda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti Sirdaryo arxeologiya otryadi tomonidan o'rganilgan. Yodgorlikning yoshini aniqlash maqsadida olib borilgan qazishmalarni, 10 metr chuqurlikdan suv chiqib ketganligi sababli nixoyasiga yetmay tugatishga majbur bo'lingan. 10 metr chuqurlikda mil. avv. 1 asrga oid madaniy qatlamlar aniqlangan. Xuddi shu otryad tomonidan 2003 -2004 yillarda yodgorlik xududida mil.avv. III asrga oid bir yarim g'ishtdan ko'tarilgan devor qoldiqlari va qadimgi Farg'onadagi Eylatan madaniyati (mil.avv. VI-III asrlar)ga xos, lekin mahalliy kulollar tomonidan yasalgan sopol idishlar topildi.

Ustrushona qadimiyatini o'rganishda I.A.Kastanening xizmatlari alohida diqqatga sazovordir. Bu tadqiqotchi Ustrushona mamlakati haqida o'z davri va sharoitidan kelib chiqib maksimal darajada ma'lumotlar yig'gan, imkoniyati boricha bu tarixiy-madaniy o'lkaning o'tmishini to'liq yaratishga harakat qilgan. I.A. Kastane birinchilardan bo'lib, O'ratepaning tarixiy-topografik tavsifini tuzadi, uning shahrisoni, arki-a'losi haqidagi fikrlarini bayon qiladi. U o'rta asrlarda faoliyat ko'rsatgan Shahrison (Qal'ayi-Qahqaha) xarobalarini o'rganadi, tavsifini tuzdi, mudofaa devorlari haqida qimmatli ma'lumotlar qayd etadi, shaharning suv ta'minoti bo'yicha ma'lumotlar to'playdi. Chilhujra va Shahrison "kotlovan" idagi qal'a, qo'rg'onlar, ular haqidagi mahalliy halq orasida tarqalgan afsona va rivoyatlarni yig'ib, yozib qoldiradi. (Kastane, 1915)

O'zbekistonning markaziy qismida joylashgan, o'tmishda Ustrushonaning g'arbiy sarhadlarini tashkil etgan Jizzax vohasida 1951-yilda O'zbekiston FA tarix va arxeologiya institutining Ya.G'.G'ulomov rahbarligida Zarafshon ekspeditsiyasi Jizzax shahridan 50 km shimolda joylashgan Tuzkon va uning atrof hududini arxeologik qidiruv asosida o'rganib chiqadi. Natijada, Tuzkon, Xonchorbog', Qolgansir manzillaridan neolit davriga oid chaqmoqtoshdan yasalgan tosh qurollar va bronza davriga taalluqli, archasimon, to'rsimon naqshli sopol idish parchalari topiladi (Anboev, 1963, s. 55).

1956-yil mazkur institutning Mohandaryo ekspeditsiyasi vohadagi arxeologiya

yodgorliklarini o'rganish ishini davom ettiradi va Jizzax shahridan 30 km shimol tomonda, qadimgi ko'chmanchi chorvadorlar bilan chegara cho'l mavzeida qurilgan, IX-X asrlarda faoliyat ko'rsatgan Qulpisar rabodi va Dunyotepa qal'asi kichik hajmli qazishmalar asosida o'rganiladi. Ekspeditsiya rahbari Ya.G'.G'ulomovning yozishicha, "Qulpisar rabodi muhim harbiy strategik joyda qurilgan. Unda ko'chmanchi qabilalarning talonchilik yurishlariga zarba beruvchi harbiy kuch jamlangan. Qulpisar so'zi ham shunday kelib chiqqan bo'lib, talonchilar yo'lini yopuvchi "bosh qulf", "asosiy qulf" ma'nosini anglatgan. Haqiqatdan ham, Qulpisar rabodi Jizzax vohasiga shimoliy-g'arb tomondan yo'nalgan yo'lining boshida joylashganligini hisobga olsak, bu fikrlar haqiqatga yaqindir. Chunki, yozma manbalar ma'lumotiga qaraganda, IX-X asrlarda Jizzax (Dizak)da ko'chmanchilarning talonchilik yurishlariga zarba beruvchi islom lashkari "g'oziyalar"ning bir qancha qarorgohlari mavjud bo'lgan (Pardaev, 2015, 35-36 b).

Ekspeditsiya tomonidan aniqlangan Qulpisar mavzeyidagi qiziqarli topilmalaridan yana biri Dunyotepadan 150-200 m chamasida janubiy-sharq tomonda joylashgan tosh inshoot - dolmendir. Dolmen sag'ana, qabrning bir turi bo'lib, uning ustki qismi o'rtasi hovuzchasimon botiq, tosh bilan yopilgan. Ya.G'.G'ulomov fikricha, bu yerda qadimgi diniy urf-odatlardan biri, ma'budlar, ajdodlar ruhiga atab qilinadigan qurbonlik marosimlari o'tkazilgan. Dunyotepa qal'asining ilk qurilish davri milodiy eraning I-II asrlari bilan sanalangan (G'ulamov, 1961, s.92-96). Ta'kidlash joizki, mahalliy aholi tomonidan hanuzga qadar bu yerda qurbonlik marosimini o'tkazish an'anasi saqlanib qolgan.

Ushbu 1956 yilning kuz oylarida mazkur ekspeditsiyaning A.R. Muhammadjonov rahbarligidagi otryadi Jizzax shahrining janub tomonida, Morguzar tog'ining sharqiy qismida joylashgan Takatosh manzilidan, qoyatoshlarga o'yib chizilgan "suratlar galereyasi"ni topishga muvaffaq bo'ladi. Neolit va bronza davridan rivojlangan o'rta asrlargacha bo'lgan uzoq o'tmish bilan sanalangan mazkur qoyatosh suratlarida turli hayvonlar-ohu, bug'u, ot, qoplon, it tasvirlari, odamlar va ularning olomon bo'lib ov qilishi, diniy marosimlarni o'tkazish manzaralari aks ettirilgan (Muhammadjanov, 1985, 9s).

1964-yil M.Aminjonova rahbarligidagi Samarqand otryadi O'zbekiston arxeologiya yodgorliklari majmuasini tuzish, xaritasini yaratish mavzusi bo'yicha Jizzax vohasi Zomin tumani hududida qidiruv ishlarini o'tkazadi. Shuningdek, otryad o'z oldiga Ustrushonaning o'rta asrlardagi Zomin rustoqi bosh shahri o'rnini aniqlashni ham maqsad qilib qo'ygan edi. O'rta asr Zomini sifatida talqin qilingan O'rdatepada qazuv ishlari o'tkazgan M.Aminjonova arxeologik topilmalarga asoslanib – "O'rdatepa IX-X asrlarda tashlab ketilgan Zomin madinasi bo'lishi mumkin emas, yangi shaharni Zominsuvning yuqori oqimidan, tog'dan chiqish qismida joylashgan to'rta shahar o'rnidan izlash kerak", – degan fikrni bildiradi. Xuddi shu nuqtai-nazarni,

keyinchalik A.Berdimurodov ham qo‘llab-quvvatlaydi (Aminjanova, 1969, s. 137-142; Berdimurodov, 1985, s.12-15).

1973-yilda yana bir ilmiy guruh O‘zbekiston Madaniyat Vazirligiga qarashli San‘atshunoslik instituti va Toshkent davlat Universteti arxeologiya kafedrasining qo‘shma otryadi Jizzax viloyati Zomin tumani hududida qiduruv tadqiqotlarini o‘tkazadi. Natijada, qadimgi va o‘rta asrlar Ustrushonasi tasarrufidagi 40 ta arxeologiya yodgorligi o‘rganiladi va tadqiqot natijalari bir muncha vaqt o‘tib, ya’ni 1986 yilda ilmiy jamoatchilikka e’lon qilindi (Nemseva, Dresvyanskaya, 1968, s.221-229).

Shuningdek, mazkur Zomin tumanining tog‘ qismi 1977-yil O‘zbekiston san‘atshunoslik ekspeditsiyasining sayyor otryadi tomonidan o‘rganiladi va asosan tog‘ soylari havzalarida joylashgan 20 ga yaqin qadimgi moddiy-madaniyat qoldiqlari o‘rni aniqlanadi (Rtvedze, Isxakov, Malikov, 1978, 536-537 b).

1978-yil O‘zbekiston FA Arxeologiya institutida Jizzax va Sirdaryo viloyatlari hududida muqim ish olib borish maqsadida Shimoliy Ustrushona (keyinchalik Jizzax) otryadi tuziladi. E.B.Qodirov rahbarligidagi mazkur otryad faoliyatning dastlabki natijasi sifatida G‘allarol tumani, Obiz qishlog‘idagi Qing‘irtepa qal‘asining 20 ga yaqin xonalari ochib o‘rganiladi va bu yerdan 35 dona tangalar xazinasini topildi. Xazinada Turk xoqonligi maliklari tomonidan VIII asrda zarb qilingan tangalarning uchrashi diqqatga sazovordir (Abdukarimxonova, Berdimurodov, Dormina, Kadirov, 1979, s. 542). Keyinchalik, Qing‘irtepa yaqinida joylashgan Almantepani yuqori va pastki madaniy qatlamlari, ya’ni VII-VIII asrlar qal‘asini taroq tishlarisimon yonmayon joylashgan uzun va tor xonalari ochib o‘rganiladi (Berdimurodov, 1984, 39-40 s).

1987-yili Arxeologiya instituti qoshida Jizzax viloyatining asosan janubiy, yuqori tog‘ qismini o‘rganuvchi Baxmal otryadi tuzildi. Otryad boshlig‘i L.M.Sverchkov bir necha mavsum Zomin qo‘riqxonasi hududidagi toshdan qurilgan Miq qal‘asida qazuv ishlarini o‘tkazadi va bu yerdan o‘rta asr metallurklarining temir rudasini eritadigan qo‘nalg‘alarini topishga muvaffaq bo‘ladi. Miq qal‘asi yozma manbalarda qayd etilgan Mink rustoqiga qarashli Marsmand temirchilar shaharchasi sifatida e’tirof etilgan (Sverchkov, 1991).

Shimoli- g‘arbiy Ustrushonaning arxeologik o‘rganilish tarixida qadimshunos olim Muxtor Hasanovich Pardaevning xizmatlari katta. 1985 yildan buyon Ustrushonaning Jizzax vohasida O‘zR FA arxeologiya institutining Jizzax otryadi M.H.Pardaev rahbarligida izlanishlar olib bormoqda. Ushbu olimning rahbarligida Sangzor daryosining quyi oqimi hududida joylashgan Qaliyatepa shahar yodgorligi, Pardaqultepa, Komilbobotepa, Rasulbobotepa kabi qishloq makonlarida muvaffaqiyatli tarzda qazuv-tadqiqot ishlari o‘tkazilgan¹. Bu tekshiruvlar natijasi M. Pardaevning

¹ Пардаев М.Х. Шимоли-ғарбий Уструшона кишлок қурилиши меъморчилигининг илк ўрта асрлардаги айрим хусусиятлари // ИМКУ. Вып. 28. Самарканд, 1997.С. 142-148.

“Shimoli-gʻarbiy Ustrushona ilk oʻrta asrlarda” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi uchun asosiy manba boʻlgan². Oradan oʻtgan oʻttiz yildan ortiq vaqt mobaynida ushbu otryad tomonidan Jizzax vohasida shahar madaniyating paydo boʻlishi va taraqqiyot bosqichlari haqida tayanch maʼlumot beruvchi koʻplab arxeologik manbalar qoʻlga kiritildi³.

Shimoliy Ustrushonaning arxeologik oʻrganilish tarixida qadimshunos olim Aleksey Andreevich Gritsinaning xizmatlari katta. Ushbu olim shimoliy Ustrushonadagi Sirdaryo (1985 yildan) va Zomin (1992 yildan hozirgacha) arxeologik ekspeditsiya rahbari sifatida koʻplab yodgorliklarni roʻyxatga oldi va ochib oʻrgandi⁴. Aleksey Andreevich tomonidan Ustrushonaning shimoliy qismida joylashgan Kultepa, Qoratepa shahar yodgorligi va shunga oʻxshash qadimgi aholi manzilgohlari – koʻplab qishloq makonlari, rustoqlar va obod shaharlarning oʻrganilishi natijasida, tarixiy manbalarda koʻp bora eslatilgan qadimgi yodgorliklar oʻrni aniqlash va oʻrganish borasida ham muhim yangiliklar qoʻlga kiritildi. Toʻrtkoʻltepa karvonsaroylarining oʻrganilishi esa Ustrushonada haqiqatdan ham “gavjum yarmarka va bozorlar mavjud boʻlganligi” ni isbotlab, ular haqidagi maʼlumotlarga aniqliklar kiritdi⁵.

Shunday qilib XX asrning 80- yillari va mustaqillikning dastlabki yillari, shimoli-gʻarbiy Ustrushonada rejali ravishda ilmiy tadqiqotlar oʻtkazilgan yillar hisoblanadi. Bu paytda nafaqat Ustrushonaning dehqonchilik vohalarin oʻrganish yoki arxeologik qidiruv ekspeditsiyalarini uyushtirish, balki chorvadorlar madaniyatiga oid yodgorliklarni oʻrganish borasida ham muhim ilmiy yangiliklar qoʻlga kiritildi.

Istiqlol yillarida “Jizzax vohasida shahar madaniyating paydo boʻlishi va taraqqiyot bosqichlari” mavzusi doirasida Oʻz RFA Arxeologiya instituti Jizzax va Zomin ekspeditsiyalari tomonidan ham koʻplab qazuv tadqiqotlari amalga oshirildi. Ayni paytda ham ushbu mavzu doirasida izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek Oʻz RFA Arxeologiya instituti tomonidan Forish, Baxmal va Zomin tumanlariga uyushtirilgan maxsus ekspeditsiyalar faoliyatini ham taʼkidlab oʻtish lozim.

Mustaqillik yillarida Gʻarbiy Ustrushona hududidagi arxeologiya yodgorliklarini oʻrganish ishlari yanada faollashdi. Xususan, Qaliyatepaning shahristonida statigrafik tadqiqotlar oʻtkazildi. 1-3-rabodlarning soʻnggi qurilish davri VI-VIII asrlarga oid moddiy-maʼdaniyati planigrafik tadqiqotlar asosida oʻrganildi. Natijada, Qaliyatepa shahar yodgorligiga miloddan avvalgi III-II asrlarda asos solingani, V-VIII asrlarda shahar hududi kengayib rivojlangani haqida muhim arxeologik dalillar olindi (Pardaev, 2007, 80 s).

²Пардаев М.Х. Шимолий-ғарбий Уструшона илк ўрта асрларда. Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т.: 1995.

³ Пардаев М.Х.Қадимги Жиззах воҳасида ўтрок деҳқонлар ва кўчманчи чорвадорлар маданияти // ЎММТ №.33. Тошкент, 2002. С.146-153., Пардаев М. Кўй ва бўри руҳига сифинишнинг ўзаро боғлиқлиги ҳақида // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. Т.: 1995,- № 1. Б.42-46.

⁴ Грицина А.А. Уструшанские были. – Ташкент: Издательство народного наследия им. А. Кадыри, 2000.,

⁵ Грицина А.А. Раскопки караван-сарая Турткультепе// ИМКУ – Т.: “Фан”, 2006. -№.35. – С.263-275.

Bundan tashqari G'allaorol vohasida Qo'rg'ontepa shahar yodgorligi o'rganilib uning I asrdan XVIII asrlargacha bo'lgan madaniy qatlamlari asosida shahar davriy sanasiga oydinlik kiritildi (Haydarov, Pardaev, Sariboev, Suvonqulov, 1997, 8-30 s).

Jizzax vohasidagi Yoqubbobotepa, Jumabobotepa qishloq makonlarida 2007 – yildan boshlab o'tkazilgan qazuv tadqiqotlari ko'lami chegaralangan bo'lgani uchun ularning faqat so'nggi qurilish davrlariga taalluqli inshootlar va moddiy madaniyat namunalarini aniqlanganini e'tirof etish mumkin. Yoqubbobotepa VI – VIII; Jumabobotepa V –VI asrlar bilan davrlanadi.

Sangzor daryosi bilan bog'liq sug'orma dehqonchilik mavzellarida ilk qal'a-rabodlar qurilishi, rivojlanishi jarayonlarini, me'morchilik an'analari va rejalashtirish usullari davomiyligini o'rganish maqsadida Qaliyatepa atrofida joylashgan Pardaqultepa, Komilbobotepa, Yoqubbobotepa, Jumatepa, Qo'rg'ontepa (G'allaorol) atrofidagi Qing'irtepa va Almantepa yodgorliklari ochib o'rganildi. Bu turar-joy komplekslari misolida Shimoliy-G'arbiy Ustrushona qal'a-rabodlari me'morchiligida rejalashtirish usullarini paydo bo'lishi va keyingi davrlarda rivojlanishini yaqqol kuzatish mumkin.

Jizzax va Zomin arxeologik ekspeditsiyasining chorvadorlar tarixi bo'yicha olib borgan izlanishlari alohida ahamiyatga molik. Bu ekspeditsiyalar tarkibida izlanishlar olib borgan tadqiqotchi F.E. Toshboev tomonidan Jizzax vohasidagi ko'chmanchi chorvadorlar madaniyatiga oid mozorqo'rg'onlari ochib o'rganilgan⁶. Ularda vohadagi ko'chmanchi chorvadorlarga mansub mozorqo'rg'onlarning paydo bo'lishi, dafn marosimlari, yodgorlik sohiblarining qaysi xalqlar va etnik guruhlariga mansubligi vohada yaylov chorvachiligining paydo bo'lishi va shakllanishi kabi masalalar tahlil qilingan⁷. Ushbu tadqiqotlar natijasida G'arbiy Ustrushonaning Buyuk Ipak yo'li savdosidagi o'rni, ko'chmanchi chorvadorlar tarixiga oid qimmatli ma'lumotlar olinmoqda.

G'arbiy Ustrushonaga qarashli Jizzax vohasining ibtidoiy davr tarixining o'rganilishi 1951 yilgacha faqat alohida ashyolar yig'ish bilangina cheklangan edi.

Vohadan va unga tutash qo'shni respublika hududidan o'tgan asrning o'rtalaridayoq tosh davriga tegishli ashyolar topilgan va bu Jizzax vohasining ham tosh davrini o'rganish zaruriyatini ta'kidlash bilan birga bu borada vohaning ilmiy jihatdan samarador ekanligini ham ko'rsatadi. Bu topilmalar Chordara, Kuksutepa shaharchalari atroflaridan va Yettisoy vohasidan topilgan bo'lib, ularning xronologiyasi o'rta paleolit va tosh davrining yakunlovchi bosqichi, neolit davri bilan belgilanadi.

Vohada o'lkamiz ibtidoiy davriga tegishli manzilgothlar mavjudligini

⁶ Toshboyev F.E. Ustrushona chorvadorlarining ant ic davrdagi madaniyati. Toshkent, «TAFAKKUR QANOTI» 2014. – 237 B. .

⁷ Тошбоев Ф.Э. Уструшона кўчманчи чорвадор халқлари дафн удумлари ҳақида баъзи мулоҳазалар. // Ўзбекистон тарихи ва маданияти. Тошкент, 2011, 300-304 б.,

B.Q.Sayfullaev tomonidan 2000-yilda, Jizzax viloyati, Forish tumani hududida joylashgan geologik kar'erdan topilgan tosh ashyo, ya'ni nukleus ham tasdiqlaydi. Mazkur topilma o'zining hom-ashyo turi va ishlov berish uslublariga ko'ra, Zarafshon vohasida joylashgan muste davri yodgorligi Qutirbuloq topilmalariga yaqin. Tadqiqotchi bu topilmani madaniy-davriy jihatdan mazkur madaniyat doirasidagi manzilgohlar qatoriga kiritadi. Bu esa voha aholisining Zarafshon vohasi qadimgi aholisi bilan doimiy madaniy aloqalarda bo'lganligi va bu madaniyat sohiblarining bir qabila-jamoa ittifoqiga mansub ekanligi haqida hulosalar qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yuqoridagi izlanishlar natijasida o'lka tarixi bilan bog'liq juda ham qiziqarli ma'lumotlarga ega bo'lish bilan birga bu hududdagi yodgorliklarning qanchalik ahamiyatli o'ringa ega ekanligi haqidagi ma'lumotga ham ega bo'ldik. Ilk o'rta asrlardagi Usturshona hududidan ko'plab yodgorliklar o'rganilgan bo'lsada, bu hududdagi ko'plab hali tarix haqida so'zlab beradigan yodgorliklar, turli xil topilmalar juda ham ko'p.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Pardaev M.H. "Shimoli-g'arbiy Ustrushona kishlok qurilishi me'morchiligining ilk o'rta asrlardagi ayrim xususiyatlari" IMKU. Vo'p. 28. Samarkand, 1997.S. 142-148.
- 2.Pardaev M.X. "Shimoliy-g'arbiy Ustrushona ilk o'rta asrlarda". Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – T.: 1995.
- 3.Pardaev M.X. "Qadimgi Jizzax vohasida o'troq dehqonlar va ko'chmanchi chorvadorlar madaniyati " O'MMT №.33. Toshkent, 2002. S.146-153.,
- 4Pardaev M. "Qo'y va bo'ri ruhiga sig'inishning o'zaro bog'liqligi haqida" Uzbekistonda ijtimoiy fanlar. T.,: 1995,- № 1. B.42-46.
- 5.Gritsina A.A. "Ustrushanskie bo'li". – Tashkent: Izdatelstvo narodnogo naslediya im. A. Kado'ri, 2000.,
- 6.Gritsina A.A. Raskopki karavan-saraya Turtkultepe IMKU – T.: "Fan", 2006. -№.35. – S.263-275.
- 7.Toshboyev F.E. Ustrushona chorvadorlarining antic davrdagi madaniyati. Toshkent, «TAFAKKUR QANOTI» 2014. – 237 B. .
- 8.Toshboev F.E. Ustrushona ko'chmanchi chorvador xalqlari dafn udumlari haqida ba'zi mulohazalar. O'zbekiston tarixi va madaniyati. Toshkent, 2011, 300-304 b.,